

A jövőnek soká lesz vége

Fordította: Várkonyi Benedek

I.

Úgy fogom elmesélni ezt a történetet, ahogyan megörzödött bennem a pontos és érintetlen emlék, a legapróbb részleteivel; belém vésődött örökre, hatalmas megpróbáltatásokon át. Két éjszaka között hányódtam: amelyik mögöttem volt, arról nem tudtam semmit, a másik még előttem állott. Elmesélem, mindez mikor és hogyan történt – íme a gyilkosság menete, úgy, ahogyan megélttem.

Egyszer csak az ágyam lábánál álltam hálórúhában az École normale-beli lakásomban.¹ Tizenhatodika volt, vasárnap, reggel kilenc óra felé járt, novemberi szürke fény ömlött be balról a magas ablakon, melyet időtlen idők óta öreg empire vörös függönyök szegélyeztek, megszagatta őket a kor, és kifakította a nap. A fény az ágyra esett.

Előttem Héléne, a hátán fekszik, ő is hálórúhában.

Csípője az ágy szélén pihen, lába a szőnyegen.

Mellette térdelek, a teste fölé hajolok, a nyakát masszírozom. Gyakorta megtörtént, hogy csöndben masszíroztam a tarkóját, a hátát, a derekát. A technikát egy fogolytársamtól tanultam, a kis Clerctől, aki hivatásos futballista volt, és mindenhez értett.

Ám ezúttal a nyakának az elejét masszírozom. Két hüvelykujjamat a hús mélyedésébe nyomom a szegycsont két oldalán, és lassan tolom ferdén az egyiket jobbra, a másikat balra, itt a legkeményebb, a fül mögött. „V”-alakban masszírozok. Érzem, hogy az alkaromban fárad el az izom; tudom, hogyha masszírozok, mindig fájdalmat érzek az alkaromban. Héléne

derűs arccal, mozdulatlanul néz a mennyezetre.

És hirtelen elfog a rémület: szeme teljesen mozdulatlan, nyelvének hegye pedig szokatlanul és nyugodtan pihen foga és ajka közt.

Persze, láttam már életemben halottat, de soha nem láttam még megfojtott ember arcát. És mégis tudom, hogy egy megfojtott ember fekszik előttem. De hogyan történt? Fölállok, és ordítok: megfojtottam Héléne-t!

Rohanni kezdek, óriási pánik kerít hatalmába, teljes erőmből futok, át a lakáson, le a vaskorláttal szegélyezett kis lépcsőn, mely a magas rácsokkal övezett homlokzati udvarba vezet; ott a betegszoba, tudom, hogy ott találok Étienne doktort, aki az első emeleten lakik. Nem találkozom senkivel sem, vasárnap van, az École félig üres, még alszik. Ordítok, négyesével veszem a fokokat az orvos lépcsőjén: „megfojtottam Héléne-t!”

Dörömbölök az orvos ajtaján, aki – ugyancsak hálórúhában – zavartan végre ajtót nyit. Szakadatlanul ordítom, hogy megfojtottam Héléne-t, megragadom a doktort hálórúhájának gallérjánál fogva, hogy azonnal jöjjön, és nézze meg, különben lángba borítom az École-t. Étienne nem hisz nekem, „ez lehetetlen”.

Sietünk, és egyszer csak ott állunk Héléne előtt. Ugyanolyan mozdulatlan a szeme, és ott a nyelvének hegye a foga és az ajka közt. Étienne meghallgatja: „Semmit sem tehetünk, már túl késő.” „Nem lehet újraéleszteni?” – kérdezem. – „Nem.”

Ekkor Étienne néhány percet kér, és magamra hagy. Később megértem, hogy az igazgatónak telefonált, a kórházba, a rendőrségre, mit tudom én, még hová. Várok, és szüntelenül reszketek.

Louis Althusser: *L'avenir dure longtemps*, Éditions Stock, 1992. 11–25. o.

Az ablak két oldalán cafatokban lóg a szakadt, vörös függöny, a jobb oldali épp az ágy lábánál. Eszembe jut Jacques Martin barátunk, akit 1964-ben egy augusztusi napon holtan találtak XVI. kerületi lakásának szobácskájában; több napig feküdt az ágyán, mellén hosszú szárú vörös rózsza, csöndes üzenet ketőnk számára, akik húsz éven át szerettük őt: Beloianisz emlékére; siron túli üzenet. Ekkor megragadom a magas, szakadozott vörös függöny egyik szárnyát, és anélkül, hogy elszakítanám, Hélène mellkasára húzom, ott nyugszik rajta ferdén, jobb vállának domborulatától bal melléig.

Étienne visszatér. Ettől kezdve minden homályos. Úgy rémlik, injekciót ad, az irodámba megyünk, és látok valakit (nem tudom, ki az), aki fölveszi az École könyvtárából kölcsönzött könyveket. Étienne kórházról beszél. És rám borul az éjszaka. A Sainte-Anne-ban „ébredek” föl, nem tudom, mikor.

II.

Olvasóimtól bocsánatot kérek. E kis könyvet először is a barátaimnak írom, és – ha lehet – magamnak. Hamarosan kiderül, hogy miért.

A dráma után sok idő telt el, amikor megtudtam, hogy két közeli hozzátartozóm (akik nyilván nem voltak egyedül ebbéli véleményükkel) azt akarta, ne vessenek alá olyan eljárásnak, amelyet majd megszüntetnek, s amely helybenhagyja azt a három orvosszakértői vizsgálatot, amit a Hélène halálát követő héten végeztek el a Sainte-Anne-ban, s azt is elrendeli, hogy jelenjek meg az esküdtszék előtt. Ez sajnos jámbor óhaj volt részükről.

Minthogy súlyos elmezavarban szenvedtem, és tévképzeteim voltak, nem lehettem abban az állapotban, hogy a bíróságon nyilvános tárgyaláson megjelenjek. A vizsgálóbíró, aki eljött hozzám, egyetlen szót sem tudott kicsikarni belőlem. Ráadásul a rendőrprefektus határozata alapján hivatalból gyámság alá helyeztek, nem rendelkeztem sem szabadságommal, sem pedig polgári jogaimmal. Minthogy nem állott módomban semmilyen választás, olyan hivatalos eljárásban vettem részt, amelyet nem kerülhettem meg, s nem tehettem mást, mint hogy alávetem magam.

Ennek az eljárásnak megvannak a nyilvánvaló előnyei: védi a gyanúsítottat, aki nem tehető felelőssé tetteiért. Ugyanakkor rejtve hagyja azokat a veszedelmes következményeket, amelyek kevésbé ismertek.

Persze egy ilyen hosszú megpróbáltatás után egyszer csak azt veszem észre magamon, hogy mennyire megértem a barátaimat. Amikor megpróbáltatásról beszélek, nemcsak arról szólok, amit bezártságomban éltem át, hanem arról is, amit azóta láttam, és arról is, igen, hogy életre vagyok ítélve napjaim végeztéig, ha nem lépek föl *személyesen és nyilvánosan*, hogy közhírré tegyem tulajdon tanúvallomásoimat. Hányan vállalták eddig a kockázatot, hogy a legjobb vagy a legrosszabb érzésekkel beszéljenek vagy hallgassanak helyettem! Az eljárás megszüntetésének története igazából a csönd sírköve.

Az eljárás megszüntetéséről szóló határozat – mely a fölmentésemet mondta ki 1981 februárjában – valójában a büntető törvénykönyv nevezetes 64. paragrafusára támaszkodik, melyet még 1838-ban hoztak. Ez a cikkely még mindig hatályban van, annak ellenére, hogy harminckétszer próbálták módosítani, ám e kísérletek rendre elbuktak. Négy évvel ezelőtt, a Mauroy-kormány idején ezt a kényes kérdést újra elővette egy bizottság, mely a közigazgatási, bírói és büntető hatalom egész gépezetét hozta összefüggésbe a bezárás pszichiátriai elméletével, gyakorlatával és ideológiájával. Ez a bizottság nem ült össze többet. Valószínűleg jobb dolga akadt.

1838 óta a Büntető törvénykönyv szembeállítja az olyan bűnözőknek a *nem felelősségre vonható állapotát*, akik tettüket „téboly” vagy „kényszer” alatt követték el, az egyszerűen „normális”-oknak nevezettek *felelősségre vonható állapotával*.

A felelősségre vonható állapot megnyitja az utat a klasszikus eljárás előtt: megjelenés a esküdtszék előtt, *nyilvános vita*, melyben összecsap az *ügyesség* – mely a társadalom érdekei szerint beszél –, a tanúk, a védelem és a sértett ügyvédje, akik *nyilvánosan* fejtik ki véleményüket, és a vádlott, aki maga adja elő a tények személyes értelmezését. Ez a nyilvánosság övezte folyamat az esküdtek titkos tanácskozásával végződik, akik nyilvánosan foglalnak állást akár a fölmentő ítélet, akár a börtönbüntetés mellett; ennek során a bűnözőnek ítélt személyt kiszabott börtönbüntetéssel sújtják, s „ügy veszik”, hogy ezzel megfizeti tartozását a társadalomnak, és így „megtisztul” bűnétől.

Ezzel szemben a *nem felelősségre vonható állapot az igazságszolgáltatásban* elejét veszi annak az ellentmondásos folyamatnak, amikor az esküdtszék előtt nyilvánosan kell megjeleneni. E folyamat során előzetesen és közvetlenül egy pszichiátriai klinikára utalják a gyilkost. Ekkor a bűnözőt „kivonják” abból az állapotból, hogy a társadalom „kárára legyen”, de

ez meghatározatlan időre szól, és úgy vélik, hogy megkapja azt a pszichiátriai kezelést, amelyet „mentális betegség” állapota megkövetel.

Ha a gyilkost nyilvános tárgyaláson fölmentik, emelt fővel hazatérhet (legalábbis elvileg: hiszen a közvélemény fölháborodhat fölmentése láttán, és ezt éreztetheti vele. Az efféle botrányban mindig akadnak jólértesültek, akik magukra veszik a köz rossz lelkiismeretét.)

Ha a bűnözőt vagy a gyilkost börtönre vagy pszichiátriai bezárásra ítélik, eltűnik a társadalmi életből: börtön esetében a törvényben előirt *meghatározott* időre (melyet csak a büntetés mérséklése csökkenthet); a pszichiátriai bezárás esetében *határozatlan* időre, az alábbi súlyosbító körülménnyel: a bezárt gyilkos, minthogy meg van fosztva egészséges ítélőképességétől, így döntési szabadságától is, elveszítheti jogi személyiségét, melyet a prefektus egy (jogi végzettségű) „gyámra” bíz, aki rendelkezik az ő aláírásával és az ő nevében jár el. Míg a másik esetben az elítélt csak „bűnözői minőségében” veszíti azt el. A gyilkost vagy bűnözőt – akár a börtönbe zárással, akár a pszichiátriai bezárással – az ártó állapoton kívülre helyezik, mert *veszélyesnek* tartják önmagára (öngyilkosság) és a társadalomra nézve (visszaesés). A kérdés tisztázására megjegyezzük, hogy sok pszichiátriai intézmény – az utóbbi idők fejlődése ellenére – afféle börtön maradt, sőt a „veszélyes” (izgatott és erőszakos) betegek számára létezik biztonsági vagy kényszerszolgálat is; az eszközök közül a mély árok és a szögessdrót, a fizikai vagy „kémiai” kényszerszolgálat gyakorta rosszabb, mint sok-sok börtön.

Az egyik oldalon a börtön, a másikon a bezárás: a körülmények ilyen közeledése láttán nem lepődünk meg azon, hogy mindez a föl nem világosult közvéleményben egyfajta azonosulást vált ki. Mindenesetre a börtön vagy a bezárás elfogadott szankció marad a gyilkos számára. A sürgős, azaz súlyosnak mondott eseteken kívül – melyek nem vitathatók – a kórházba utalás káros lehet a páciens számára, akit ez gyakorta krónikus állapotba hoz, de az orvos számára sem veszélytelen. Ő ugyanabban a kényszerben találja magát, ugyanúgy bezárt világban él – ezért róla úgy tartják, „alighanem mindent tud” a betegről –, és gyakorta szorongató közelségben él a pácienssel, akit sokszor hivatásos érzéketlenséggel és nagyobb agresszivitással kezel.

Ám ez nem minden. A közvélemény szívesen gondolkodik úgy, hogy a potenciálisan visszaeső, vagyis állandóan „veszélyes” bűnözőt vagy gyilkost korlát-

lan időre, azaz *élete végéig* ki kell vagy ki kellene vonni a társadalmi életből. Ezért hallani oly sok fölháborodást, s e hangok közül némelyek – akik pártos célokból a szorongás és a társadalmi büntudat hívei – más személyek és javak biztonsága érdekében az ellen szólalnak föl, hogy a „jó magaviseletű” elítéltek a büntetésük lejártá előtt kijárási engedélyben vagy megelőlegezett szabadságban részesüljenek. Ezért lát napvilágot annyi érvelés az „életfogytiglan tartó büntetés” mellett, amely nemcsak a halálbüntetés helyettesítője, hanem „természetes” szankció mindazokra a bűnökre, amelyek különösen gyűlöletesek a „gyermek, az öregek és a rendőrök” biztonságára nézve. Ha ez igaz, akkor a „veszélyesebbnek” – mert a közönséges bűnözőnél „kiszámíthatatlanabbnak” – ítélt örült hogyan kerülhetné el, hogy ugyanezt a reakciót váltsa ki, amikor bezárt természetéből adódóan sorsa az „egészséges szellemű” bűnös sorsához köti őt.

De még ennél is tovább kell mennünk. Az eljárás megszüntetésének ténye a bezárt tébolyodottat a közvélemény sok más gyanújának teszi ki.

Az esetek óriási többségében a bűnös, aki egy esküdtszék előtt megjelenik, úgy távozik, hogy rendszerint időben korlátozott büntetést kap – két évet, öt évet, húsz évet –, és tudjuk, hogy az életfogytig tartó büntetés (eddig legalábbis így volt) időben csökkenthető. Úgy vélik tehát, hogy az alatt az idő alatt, amíg be van zárva, „megfizeti azt, amivel a társadalomnak tartozik”. Amint megfizette „adósságát”, rendesen visszatérhet az életbe, elvileg anélkül, hogy tartozna bárkinek is. „Elvileg”, mert a valóság nem ilyen egyszerű, nem igazodik közvetlenül a joghoz. Ezt bizonyítja az a közkeletű tévedés, amely összekeveri a *vádlottat* (aki mindaddig ártatlan, amíg bűnösségére nincs bizonyíték) és a *bűnöst*. A helyi vagy országos botrány nyomai sokáig érzékelhetőek, a sajtó és a média – a tájékoztatás örve alatt – hosszan és válogatás nélkül visszhangozza a vádemelés zaját, mindenféle híresztelés kel lábra, melyek gonoszágukkal sokáig üldözhetik nemcsak az ártatlannak mondott, fölmentett vádlottat, hanem azt az elítélt bűnözőt is, aki „becsületesen” kitöltötte büntetését. Ám meg kell vallani, hogy végül is az „adósság” és a társadalomnak „lerótt adósság” ideológiája mindezek ellenére az elítélt érdekében hat, aki kitöltötte büntetését, és bizonyos mértékben magát a szabadult bűnözőt védi, ráadásul a törvény menedéket nyújt számára mindazzal szemben, ami ellentétes az „elítélt dologgal”. Az a bűnöző, aki rendezte számláját a társadalommal vagy amnesztiát kapott, rágalmozási pereket in-

díthat, ha újra előveszik megszegyenítő múltját. Erre ezer esetet ismerünk. Így tehát a büntetés „kioltja” a bűnt, és – az idő, az elszigeteltség és a csönd jótékony segítségével – az egyszerűlt bűnöző visszatérhet az életbe. Hála istennek erre is vannak példák.

Nem egészen ez a helyzet a „tébolyodott” gyilkos esetében. Amikor bezárják, nyilvánvaló, hogy ez *előrelátható időkorlát nélkül* történik, még akkor is, ha tudjuk vagy tudnunk kellene, hogy *elvíleg minden akut állapot átmeneti*. Ám igaz, hogy az orvosok a legtöbb esetben – ha ugyan nem mindig – képtelenek arra, hogy még az akut esetekben is akár csak megközelítőleg megjósolják a gyógyulás időpontját. Sőt a kezdetben megállapított „diagnózis” szüntelenül változik, mert a pszichiátriában csak *fejlődő* diagnózis létezik: csakis a páciens állapotának fejlődése teszi lehetővé a stabilizálást, így a változtatást. Természetesen a diagnózis megállapításával lehet stabilizálni és megváltoztatni a kezelést és a prognózist.

Márpedig a közvélemény számára – melyre hatással vannak bizonyos sajtóorgánumok, anélkül, hogy valaha is különbséget tenne a „téboly” mint akut, de múltó állapot és a „mentális betegség” mint sors között – a tébolyult egyszerre csak mentális betegnek számít, és amikor mentális betegről beszélnek, akkor nyilvánvalóan olyanra gondolnak, aki élete végéig beteg, azaz élete végéig elmeegógyintézetbe zárható. „Lebenstodt” – ahogy oly találóan írta a német sajtó.

A mentális beteg a bezártsága alatt nyilvánvalóan mindvégig él – kivéve ha sikerül öngyilkosságot elkövetnie –, csakhogy az intézet elszigeteltségében és csöndjében. Mintha sírkő alatt élne halottként azok számára, akik nem látogatják meg. De ki is látogatja őt meg? Ám ténylegesen nem halt meg, és minthogy nem tették közzé halálhírét – ha ismert – (az ismeretlenek halála nem számít), lassan élő halott-féle lesz belőle, vagy inkább sem élő, sem halott. És mivel nem tud életjelet adni, kivéve a közeli hozzátartozóinak vagy azoknak, aki gondját viselik (ez igen ritka eset, hány bezártat nem látogat meg gyakorlatilag soha senki – magam láttam a Sainte-Anne-ban és másutt!), ráadásul odakint nem tud nyilvánosan megnyilatkozni, így – megkockáztatom – valójában abban a rovatban szerepel, amelyben minden háború és minden világkatasztrófa legsötétebb mérlegét közlik: az *eltűntek* között.

Amikor erről a különös állapotról beszélek, akkor azért teszem, mert megéltem azt, és bizonyos szempontból még ma is megélem. Annak ellenére, hogy két éve már kikerültem a pszichiátriai osztályról, azok, akik ismerik a nevemet, *eltűntnek* nyilvánítottak.

Sem élő, sem halott, vagyis még el nem földelt, de „cselekedet nélküli” vagyok. Foucault csodálatos szava ez a tébolyra: *eltűnt*.

Ám van egy nagy különbség: a halott végső pontot tesz az élet végére, sírkő alá temetik; az *eltűnt* viszont a közvélemény számára azt a különös kockázatot jelenti, hogy (mint most az én esetemben) újra föltűnhet az életben (Foucault azt írta magáról, amikor úgy hitte, hogy meggyógyult: „a lengyel szabadság ragyogó napja alatt”). De tisztában kell lennünk azzal – és ezt nap mint nap megtapasztalhatjuk –, hogy annak az *eltűntnek* a státusa, aki *újra föltűnhet*, rossz érzést és rossz lelkiismeretet kelt, mivel a közvélemény titokban fél az olyan eltűnéstől, amely nem képes végérvényesen véget vetni egy bűnöző vagy egy intézetbe zárt gyilkos társadalmi létezésének. Kikerülhetetlen ösztön uralkodik: félelem a haláltól, és annak fenyegetésétől. A nyilvánosság azt akarja, hogy a bezárás végérvényesen oldja meg az ügyet, és a titkos, ám elterjedt rossz érzés – mely mély aggodalommal kíséri az eseményt –, még erősebb lesz attól a félelemtől, hogy ez soha nem lesz így. És mi van, ha a bezárt „tébolyult” újfent megjelenik az élet világában a szakértő orvosok biztosítékával? – E kérdést kelti életre a bűnöző visszatérte, akiről azt mondják, és aki magáról is azt állítja, hogy „gyógyult”, így a közvélemény arra kényszerül, hogy keressen és találjon kompromisszumot e váratlan, ám igencsak kínzó evidencia és a gyilkos első botránya között. Márpedig ez végtelenül gyakori az akut krízis esetekben. Mit tehet az ilyen ember? Visszaesik? Nagyon sok példa van erre. Lehetséges, hogy a „tébolyult”-ból ismét „normális” lesz? De ha ez így van, akkor *nem volt-e normális már a büntett elkövetésének pillanatában?* Nem volt-e a süket és vak lelkiismeret állapotában, amikor elvakította a bűn, a halál, az „élethosszig tartó adósság”, a veszélyes és kiszámíthatatlan „bolond” spontán (de elterjedt) ideológiája? A per – amely soha el nem kezdődött – már-már folytatódik a nyilvános térben, és mindez anélkül, hogy a tébolyult gyilkosnak a legkisebb joga is megvolna a magyarázkodásra.

Végül meg kell vizsgálni a következő, különös módon paradox kérdést. Annak az embernek, akit bűn elkövetésével vádolnak, és aki nem részesülhet az eljárás megszüntetésében, természetesen el kellett szenvednie azt a nagy megpróbáltatást, hogy nyilvánosan megjelenjék az esküdtszék előtt. Itt mindenből vád- és védelmi anyag lesz, *nyilvános* személyes magyarázat. Ebben az „ellentmondásos” eljárásban a vád alá helyezett gyilkosnak legalábbis megvan az a

törvény által elismert lehetősége, hogy számíthasson *nyilvános* tanúvallomásokra, védőinek *nyilvános* védőbeszédeire, a vád *nyilvános* indoklására; és mindezeket túl megvan az a joga és kiváltsága, hogy következmények nélkül *nyilvánosan, a saját nevében és saját személyében* megnyilatkozzék és magyarázatot adjon életéről, gyilkosságáról és jövőjéről. Akár elítélik, akár fölmentik, legalább *saját maga meg tudta világitani helyzetét nyilvánosan*, a sajtó pedig köteles – legalábbis lelkiismeretesen – nyilvánosan beszámolni magyarázatáról és a per kimeneteléről, mely a törvény szerint és nyilvánosan lezárja az ügyet. Ha a gyilkos úgy érzi, hogy igazságtalanul ítélik el, hangoztathatja ártatlanságát, akkor e nyilvános hangoztatás eredménye végül is – ahogy a nagyon nevezetes esetekben – perújrafelvétellel és a vádlott fölmentésével is végződhet. Bizottságok nyilvánosan láthatják el a védelmét. Mindeme biztosítékok mellett nincs sem egyedül, sem pedig nyilvános panasztétel híján. Beccaria, a 18. századi olasz törvénytudós az eljárások és a viták nyilvánosságának intézményét nagyra becsülte, és az ő nyomán Kant úgy vélte, hogy ez a legfőbb biztosíték minden vádlott számára.

Ám sajnos nem pontosan így áll a helyzet annak a gyilkosnak az esetében, aki az eljárás megszüntetésében részesül. Két körülmény – mely igen pontosan van megfogalmazva az eljárás ügymenetében – egyenesen megtilt minden nyilvános magyarázatot. Egyfelől a jogi személyiségére vonatkozó elzárás és a megsemmisítés, másfelől az orvosi titoktartás.

Mi jut a közvélemény tudomására? Hogy elkövettek egy büntettet, a sajtó révén megtudja, hogy mi a holttest boncolásának az eredménye (az áldozat „fojtogatás” következtében halt meg, egyetlen szóval sem több), azután megtudja, hogy néhány hónappal később a 64. paragrafusra hivatkozva minden egyéb magyarázat nélkül kimondták az eljárás megszüntetését.

De a közvélemény nem fog tudomást szerezni semmilyen vágyott részletről, és azoknak a titkos igazságügyi orvosszakértői vizsgálatoknak az eredményeiről sem, amelyeket a közigazgatási hatóság által kijelölt szakértők időközben elkezdtek. A közvélemény semmit sem tud az (ideiglenes) diagnózisról, ezekről a szakértőkről és az orvosok első klinikai megfigyeléseiről. Semmit sem fog tudni véleményükről, diagnózisukról és prognózisukról, miközben a páciens be van zárva; semmit sem tud a bezárt beteg előírt kezeléséről, azokról az olykor szörnyű nehézségekről, amelyekkel az orvosoknak szembesülniük kell, azokról az aggasztó zsákutcákról, amelyekbe néha betévednek, miközben mindehhez jó képet kell

vágniuk. És a közvélemény természetesen semmit sem fog tudni a „nem bűnös” gyilkos reakcióiról, azokról a reménytelen erőfeszítéseiről, hogy megpróbálja megérteni és megmagyarázni a közvetlen és közvetett okokat; nem fog tudni arról a drámáról, amelybe a gyilkos a szó szoros értelmében belezuhan az öntudatlanság és delirium állapotában. És amikor kijön a kórházból (ha kijön...), a közvélemény semmit sem fog tudni új állapotáról, az okokról, amiért visszanyerte szabadságát, az „átmenet” rettenetes időszakáról, amellyel – a leggyakrabban egyedül – szembe kell néznie, még akkor is, ha nincs elszigetelve. És semmit sem tudnak majd arról a lassú és fájdalmas haladásról, amely lépésről lépésre, észrevétlenül a túlélés és az élet küszöbére vezeti őt el.

A közvéleményről beszélek (vagyis az ideológiájáról) és a közről: a két kifejezésnek talán nem ugyanaz a tartalma. De itt most nem ez a fontos. Mert ritka az a köz, amelyet nem fertőz meg a közvélemény, vagyis az efféle bűnügyekben, a halál-, az eltűnési és a furcsa feltámadási ügyekben uralkodó némely ideológia, amely mozgásba hozza a törvényszéki orvosi és büntető gépezetet, intézményeit és elveit.

De szeretnék beszélni a hozzátartozókról, a családkról és a barátokról is, és ezeken túl az ismerősökről. A hozzátartozók, amikor a maguk részéről és a maguk módján olyan drámát élnek meg, amelyre nem találnak magyarázatot, és amely fölkarolja őket, akkor két dolog között órlódnak. Egyrészt a kegyetlen dráma áldozatai és az abból hasznot húzó, botrányt árusító némely sajtóorgánum véleménye, másrészt a gyilkos iránti érzelmeik között, hiszen őt jól ismerik, és gyakorta szeretik (nem mindig). Gyötrődnek, mert nem tudják összehozni szülőjük vagy barátjuk képét, és ugyanennek az embernek a gyilkossá lett arcát. Mint-hogy zavarban vannak, magyarázatot keresnek, melyet vagy nem kapnak meg senkitől, vagy pedig igencsak nevetségesnek tetszik, amikor egy orvos nekibátorodva hipotézist közöl velük; „szavak, szavak”! És kihez fordulhatnának, ha nem a kezelőorvoshoz, hogy megközelítő képet kapjanak a felfoghatatlanról? A hivatásos titokkal megkettőzött „pszichiátriai tudás” álarca mögött azokra vetik magukat, akiket orvosi etikájuk voltaképpen csöndre kényszerít. Ezek az emberek gyakran csak azért mutatják biztosnak magukat, hogy úrrá legyenek bizonytalanságukon, sőt szorongásukon, és megakadályozzák, hogy saját belső szorongásuk másokra hasson (gyakran ez a helyzet).

Igen gyakran különös „dialektika” alakul ki a páciens szorongása – aki a legnehezebb és a legintenzívebb, s a fenyegetések és a következmények miatt

a legsúlyosabb esetekben (ilyen volt az enyém is) igen hamar maga mellé állítja az orvost és az ápolókat – és a hozzátartozók szorongása között. Az orvosnak „ellen kell állnia” saját szorongásainak, *ugyanakkor* a „kezelő csoport” szorongásának és a hozzátartozók szorongásának *is*. De az „ellenállás” nem leplezhető könnyen: a páciens és a hozzátartozók számára semmi sem kevésbé megnyugtató, mint az a túlságosan is érzékelhető és észlelhető harc, amelyet az orvos folytat a számára gyakorta visszafordíthatatlannak tűnő sors ellen. Igen, ez a sors az orvos gondolkodásának és a hozzátartozók várakozásának horizontján is megjelenik, de ez a páciens számára – más okokból – egy *élethossziglan bezárt* sors.

Ki fog-e ebből valaha jönni? – kérdezik szorongva akár még akkor is, ha a beteg visszatér az életbe, ott újra berendezkedik, és gigantikus erőfeszítéssel felülkerekedik önmagán is, meg azokon a valóságos vagy képzeletbeli akadályokon is, amelyek elétornyosulnak, s még ha a hozzátartozók valóságosan, állandóan, kifogástalanul segítik is (ez történt nálam). Olykor úgy adódik, hogy már nem hisznek ebben. És ha egyszer, mondjuk, akár még a kórházban „újra rájön”? Ha esetleg minden védelem ellenére ölné, de főképp visszaesnék a betegségébe? És fölépül-e valaha, ha megint kórházba kellene vinni, mert visszaesik az akut krízisbe? És ha sikerül mindezek ellenére túlélnie, vajon milyen áron? Nem hagy-e rajta stigmát örökre a dráma és annak minden következménye? Vagy örökre kimerült ember marad (mennyi ilyet ismerünk!), esetleg veszélyes kezdetű, megállíthatatlan mánia örületébe esik, melyet sem saját maga, sem senki nem tud már kordában tartani?

De menjünk még tovább: hogyan fogadjuk el azokat a magyarázatokat, amelyeket mindenki felállít (ahány hozzátartozó, annyi magyarázat; mindenki „fölcsubdik”, hogy próbálja megérteni és elviselni az elviselhetetlent), hogy egy kicsit is tisztán lásson egy asszony gyilkosának drámájában, akit nem ismernek mindig jól, de akiről néhány jel, felszíni és hangulati külsőség alapján mégis képet formáltak – kényszerültek formálni – maguknak, és nem mindig kedvezőt (egy barát barátnőjét nem könnyen viseljük el). Hogyan fogadjuk hát el a drámáról kialakult gondolataikat, azokkal a „magyarázatokkal”, amelyekkel barátjuk áll elő önmaguknak vagy az ő számukra? Bizalmas magyarázatok, vallomások ezek, melyek leggyakrabban csak lehetetlen fény után kutató elképesztő tapogatózások a „téboly” sötétjében.

Ezek hát a barátok egy meglehetősen különös helyzetben. A drámát megelőző időszokról és a kórház

végeérhetetlen idejéről gyakorta olyan megfigyelésekkel és részletekkel rendelkeznek, amelyeket a beteg védelmező mély amnéziába esve elfelejtett. Így aztán sok-sok epizódról többet tudnak, mint ő, kivéve a dráma pillanatáról. Haboznak, hogy a barátjuk tudomására hozzák mindazt, amit ők tudnak – mert félnek, hogy fölbresztik benne a dráma okozta szörnyű szorongást, és félnek ennek következményeitől is –, kivált egyes sajtóorgánumok rosszindulatú célzásaitól (főleg, ha „ismert” emberről van szó), iksz vagy ipszilon reakcióitól, és talán főként egyes közelállók hallgatásától. Jól tudják, hogy mindegyikük a felejtést akarta, vagy mindent megtett azért, hogy feledje ezt a lehetetlen próbálkozást, és hogy őszinteségük – mivel nem tudják, barátjuk hogyan fog reagálni – esetleg aláássa testvéri összetartozásukat: nemcsak azt a barátságot, amely barátjukhoz fűzi őket, hanem azt is, amely közöttük szövődött. Bennük valójában nemcsak barátjuk sorsa játszódik le, hanem alighanem egymás közötti barátságuk sorsa is.

Azért döntöttem úgy, hogy nyilvánosan mondom el véleményemet, mert egészen idáig mindegyikük helyettem beszélhetett, és mert a bírósági eljárás számomra minden nyilvános magyarázatot megtiltott.

Ezt elsősorban barátaimért teszem, és ha lehet, magamért is: hogy fölemeljem ezt a rám nehezedő súlyos sírkövet. Igen, azért, hogy teljesen egyedül fölszabadítsam magam, saját magamra hagyatkozva, anélkül, hogy bárki tanácsát kérjem vagy megbeszélném vele a dolgot. Igen, hogy fölszabadítsam magam abból a helyzetből, amelybe állapotom rendkívüli súlyossága kényszerített (orvosaim kétszer is azt hitték, hogy fizikailag haldoklom), hogy megszabaduljak a gyilkosságomtól, és főképp azoktól a felemás hatásoktól, amelyeket az eljárás megszüntetése váltott ki; ugyanis sem *de jure*, sem pedig *de facto* nem szállhattam szembe az eljárással. Márpedig a körülmények arra kényszerítettek, hogy az eljárás megszüntetésének, a csöndnek és a nyilvános halálnak a sírköve alatt próbáljam meg túlélni ezt az állapotot, az alatt tanuljak meg élni.

Ez hát az eljárás megszüntetésének néhány szerencsétlen következménye, és ezért határoztam úgy, hogy nyilvánosan megvilágítom azt a drámát, amelyen keresztül mentem. Ugyanakkor nincs más szándékom ezzel, mint hogy fölemeljem azt a sírkövet, amely alá az eljárás megszüntetése engem egy egész életre temetett, s azért teszem ezt, hogy mindenkinek elmondjam azt, amit tudok.

Természetesen úgy fogják majd tekinteni eljárásomat, hogy a legnagyobb emberi *objektív* biztosítékokkal jártam el: csakis azokat az elemeket nem szán-

dékozom a közönség elé tárnai, amelyek a szubjektumot érintik. Hosszasan és megfontoltan tanácskoztam mindazokkal az orvosokkal, akik kezeltek nemcsak a bezárásom idején, hanem jóval előtte és utána is. Alaposan megbeszéltem a dolgot mindazokkal a barátaimmal is, akik közvetlen közletről követték mindazt, ami velem történt, nemcsak a bezárásom idején, hanem jóval előtte is (közülük ketten naplót is vezettek napról napra jegyezve föl az eseményeket, 1980 júliusától 1982 júliusáig). Fontos kérdéseket beszéltem meg gyógyszerészekkel és orvos biológusokkal is. Természetesen átnéztem mindazoknak az újságcikkeknek a nagy részét, amelyek feleségem meggyilkolásáról jelentek meg nemcsak Franciaországban, hanem több külföldi országban is, ahol ismernek. Meg kellett állapítanom, hogy néhány ritka kivételtől eltekintve (mely nyilvánvalóan politikai sugallatra született) a sajtó nagyon „korrekt” volt. És megtettem azt, amit egészen idáig senki nem akart vagy nem tudott megtenni: mintha csak egy harmadik személynek az esetéről volna szó, összegyűjtöttem az egész rendelkezésemre álló „dokumentációt”, és szembesültem vele annak a fényében, amit megéltem. És teljesen tisztán, felelősségem tudatában döntöttem úgy, hogy nyilvánosan megszólalok.

Határozottan tartózkodom minden polémiától. Most magamhoz veszem a szót, és természetesen azt várják majd tőlem, hogy csak saját magamról szóljak.

Azt mondták: „fölkavarod majd az egész ügyet. Jobb, ha hallgatsz, és nem »kavarsz hullámokat«.” Azt mondták: „csak egyetlen megoldás van, a csönd és a lemondás; akkora a társadalom nyomása, hogy magyarázatod semmit sem változtat ezen”. Nem hiszek ezeknek az óvatos véleményeknek. Egyáltalán nem hiszem, hogy „magyarázataim” újra elindítják az

ügyemről szóló vitát. Épp ellenkezőleg, azt hiszem, abban az állapotban vagyok, hogy nemcsak magamról szólhatok valamelyest tisztán, hanem másokat is gondolkodásra készíthetek. Mégpedig egy olyan konkrét tapasztalatról, melynek kritikai „vallomása” nemigen rendelkezik előzményekkel (kivéve Pierre Rivière csodálatos vallomását, melyet Michel Foucault tett közzé, és azokat, amelyeket egyetlen kiadó sem akart visszatartani filozófiai vagy politikai okok miatt). Olyan tapasztalatról van szó, amelyet a legélesebb és legkegyetlenebb formákban éltem át; ez bizonyára túlmegy az én ügyemen, mert számos igazságügyi, büntetőjogi, orvosi, analitikus, intézményi és végeredményben ideológiai és társadalmi kérdést vet föl. És fölmerül azoknak az apparátusoknak a kérdése is, amelyek iránt alighanem érdeklődik majd néhány kortársunk; ezek segíthetik őket abban, hogy kissé tisztábban lássanak ama vitákban, amelyek a közelmúltban zajlottak le a büntetőjogról, a pszichoanalízisről, a pszichiátriáról, a pszichiátriai bezárásról és ezeknek a kapcsolatairól, egészen az orvosok lelkiismeretéig, akik nem térhetnek ki semmilyen társadalmi intézmény viszonyai és hatásai elől.

Sajnos nem vagyok Rousseau. De miközben azt a tervet alakítottam, hogy írok magamról és arról a drámáról, amelyet megéltem, s amelyet még ma is átélek, gyakorta eszembe jutott az ő hallatlan vakmerősége. Nem mintha azt akarnám mondani, ami a *Vallomások* elején áll: „Olyasmire vállalkozom, amire még soha nem volt példa.” Nem. De azt hiszem, őszintén egyetérthetek kijelentésével: „bátran mondom: ezt tettem, ezt gondoltam, ez voltam”. És ehhez egyszerűen hozzáteszem: „már nem vagyok egészen annak ura, amit megértettem vagy amiről azt hittem, hogy értem; hanem csak annak, amivé lettem”.

Jegyzet

1. Althusser ekkor az École normale supérieure professzora volt, és a nagy hírű intézmény lakásában lakott. (a ford. jegyzete)